

РОЗДІЛ ІV. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-3-05>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ

Бараннік Р. В.

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності
Запорізький національний університет
вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0008-1202-5535
0667202628roman@gmail.com

Лях Д. А.

магістр I курсу юридичного факультету
Запорізький національний університет
вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0003-0878-1796
lyahdasha100@gmail.com

Ключові слова: оціночні
поняття, механізм
забезпечення прав, права.

У статті досліджується застосування оціночних понять у кримінальному процесуальному законодавстві України в рамках реалізації механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. Наголошується на дискусійності даного питання та необхідності визначення поняття «оціночні поняття» за допомогою різних підходів. У статті підкреслюється, що абстрактність правових норм створює значні ризики, адже оціночні поняття, як-от “достатні відомості”, чи “коли заподіюється найменша шкода”, створюють простір для дискреції, що може спричинити неоднозначне тлумачення та призвести до потенційних зловживань. Однак розкрито й позитивні аспекти дискреції – зокрема, її роль у забезпеченні індивідуалізованого підходу та гнучкості у правозастосуванні, що сприяє більш ефективному захисту прав і свобод учасників кримінального провадження. Адже законодавчі акти не можуть повністю складатися з однозначних норм прямої дії – у них завжди має бути місце й для оціночних понять, які дають змогу адаптувати норми права до конкретних обставин справи.

Для більш детального та всебічного розуміння категорії оціночних понять стаття розглядає підходи до визначення та інтерпретації цих понять за допомогою методів правового трактування: граматичного, системного, історичного, телеологічного й конституційно-конформного. Кожен із цих методів дозволяє розглянути оціночні поняття з різних точок зору, забезпечуючи комплексне трактування, яке враховує специфіку кримінального процесу. Важливо, що розуміння оціночних понять можливе як через розширення, так і через звуження їх змісту, що є наслідком їхньої гнучкої природи та взаємозв'язку з нормами права. Крім того, у статті проведено аналіз норм чинного кримінального процесуального законодавства України з наведенням конкретних прикладів оціночних понять, які можуть бути інтерпретовані сторонами

процесу по-різному. Зокрема, наукова розвідка проаналізує окремі статті Кримінального процесуального кодексу України в контексті забезпечення прав учасників кримінального провадження при використанні оціночних понять суб'єктами, які ведуть кримінальне судочинство. і свободи учасників, кримінальний процес, кримінальне судочинство.

ENSURING THE RIGHTS OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS: ON THE APPLICATION OF EVALUATIVE CONCEPTS

Barannik R. V.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Head of the Department of Criminal Law and Law Enforcement
Zaporizhzhia National University
Universytetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0009-0008-1202-5535
0667202628roman@gmail.com*

Liakh D. A.

*1st year Master of the Faculty of Law
Zaporizhzhia National University
Universytetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0009-0003-0878-1796
lyahdasha100@gmail.com*

Key words: *evaluative concepts, mechanism of ensuring rights, rights and freedoms of participants, criminal procedure, criminal justice.*

The article examines the use of evaluative concepts in the criminal procedural legislation of Ukraine within the framework of the mechanism of ensuring the rights of participants to criminal proceedings. The author emphasizes the controversial nature of this issue and the need to define the concept of “evaluative concepts” using different approaches. The article emphasizes that the abstract nature of legal provisions creates significant risks, since evaluative concepts, such as “sufficient information” or “when the least harm is caused”, create space for discretion, which can lead to misinterpretation and potential abuse. However, the article also reveals positive aspects of discretion, in particular, its role in ensuring an individualized approach and flexibility in law enforcement, which contributes to more effective protection of the rights and freedoms of participants in criminal proceedings. After all, legislative acts cannot consist entirely of unambiguous directive rules – they must always contain evaluative concepts that allow for the adaptation of legal norms to the specific circumstances of a case.

For a more detailed and comprehensive understanding of the category of evaluative concepts, the article examines the approaches to defining and interpreting these concepts using the methods of legal interpretation: grammatical, systemic, historical, teleological and constitutional-consistent. Each of these methods allows to consider evaluative concepts from different perspectives, providing a comprehensive interpretation which takes into account the specifics of criminal procedure. It is important that the understanding of evaluative concepts is possible both through expansion and narrowing of their content, which is a consequence of their flexible nature and interrelation with the rules of law. In addition, the article analyzes the provisions of the current criminal procedure legislation of Ukraine and provides specific examples of evaluative concepts which may be interpreted by the parties to the process in different ways. In particular, the research will analyze certain articles of the Criminal Procedure Code of Ukraine in the context of ensuring the rights of participants to criminal proceedings when using evaluative concepts by entities conducting criminal justice.

Постановка проблеми. Кримінальне судочинство займає важливу і невід’ємну роль в системі правосуддя, особливо в умовах сучасних викликів, пов’язаних з воєнною агресією російської федерації проти України. В умовах соціального запиту на справедливість, а також вимог з боку країн і міжнародних організацій, що надають Україні матеріальну, технічну і гуманітарну допомогу, посилюється потреба в удосконаленні системи кримінального правосуддя. Це створює необхідність у тристоронній увазі – з боку наукової спільноти, громадянського суспільства і органів державної влади – до актуальних проблем кримінального судочинства, що пов’язані з ризиками забезпечення правосуддя в умовах надзвичайної ситуації.

Однією з ключових проблем є наявність і застосування оціночних понять у кримінальному процесуальному законодавстві, які суттєво впливають на реалізацію механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. Оціночні поняття створюють можливості для гнучкого підходу до розгляду справ, однак, водночас вони відкривають простір для неоднозначного тлумачення і ризику зловживань з боку органів державної влади. Це особливо критично в ситуаціях, де йдеться про права підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та інших учасників процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику оціночних понять в цілому і їх застосування досліджували українські вчені-правники: Кравчук Д.С., Черноус С.М., Ботнарєнко О.М., Біленко В.А., Панов М.І., Забарний М.М., Чернега В.М., Василяка Д.К. та інші. Втім, дослідження цієї проблематики не втратило свої актуальності, оскільки вкрай важливим залишається питання аналізу, трактування, використання оціночних понять у контексті кримінального провадження в цілому і механізму забезпечення прав зокрема.

Виклад основного матеріалу. Ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України чітко детермінує завдання кримінального провадження як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [4]. Одним із ключових елементів забезпечення прав учасників кримінального провадження є реалізація механізму забезпечення їх прав. Теоретична дискусія

щодо поняття механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження є доволі активною. Не зупиняючись детально на питанні детермінації механізму забезпечення прав в рамках цієї дослідницької розвідки, згадаємо доволі влучне визначення, запропоноване вченою О.П. Кучинською, яка розглядає даний механізм крізь призму поєднання трьох складових елементів: 1) механізму реалізації, охорони та захисту учасників кримінального провадження; 2) зусилля уповноважених суб’єктів, які наділені обов’язком щодо створення умов для безперешкодної реалізації, охорони та захисту прав; 3) умови та фактори, які впливають на здійснення прав, тобто гарантії реалізації, охорони та захисту [1, с. 36]. Основою реалізації цього механізму є закон – Кримінальний процесуальний кодекс України. У той же час, слід зауважити, що кримінальне процесуальне законодавство не існує в вакуумі і йому властиві загально-правові проблеми, зокрема і те, що законодавство в цілому і його термінологія в особливості, не можуть бути чітко визначеними, детермінованими і придатним для прямого застосування щодо будь-яких можливих проявів соціальних відносин без додаткового трактування. Ця теза дещо кореспондує думці про те, що термінологія закону має характеризуватися більшою консервативністю та стабільністю [5, с. 166]. Однак, тут варто зробити ремарку – консервативність та стабільність застосування законодавчої термінології не зводять його до прямого, безальтернативного використання, а вказує на те, що практика застосування та використання законодавчих термінів, які по своїй природі і змісту можуть бути дещо абстрактними, повинна характеризуватися єдністю підходів. Не менш важливим є комплексне розуміння учасниками правовідносин підходів до застосування законодавства. В юридичній літературі термінологія, щодо якої відсутня можливість єдиного розуміння, застосування якої потребує окремої в кожному індивідуальному випадку оцінки, отримала назву “Оціночні поняття”. Чинне кримінальне процесуальне законодавство, будучи частиною системи національного законодавства, тісно пов’язане з проблематикою застосування оціночних понять.

Категорія “Оціночні поняття” дісталася українському науковому правничому дискурсу з радянських часів. Своє визначення вона отримала в працях Вільнянського С.І., який характеризував їх як можливість суду застосовувати вільну оцінку фактів і допустимість врахування особливостей конкретного випадку при застосуванні законодавства [6, с. 22]. Втім, дане визначення не знайшло свого поширення і застосування в сучасній правовій доктрині. Це зумовлено фундаментальною відмінністю підходів до праворозуміння радянських

і сучасних вчених-правників. У радянському праві суб'єктом оцінки були органи державної влади, органи партійної влади і суд. Сучасне праворозуміння, яке ставить в центр діяльності людину, дозволяє застосовувати оцінку всіма учасниками правовідносин, а не тільки судом.

Говорячи про визначення оціночних понять, Косович В.М. вказує на вираження у певній закріпленій юридичній нормі абстрактної (неконкретної, неточної) характеристики соціальної (особистої, групової та ін.) значущості реальних або потенційних фактів, яка підлягає необхідній конкретизації під час правозастосування чи реалізації, завдяки чому відбувається гарантовано юридичне реагування держави на всі можливі індивідуалізовані факти (ті, які стосуються певної особистості), яким притаманна значущість, що міститься в правовій нормі [2, с. 25]. У рамках даної характеристики вчений приділяє особливу увагу абстрактній складовій оціночного поняття. Говорячи про норми права в цілому, слід зауважити, що вони самі по собі носять абстрактний характер, який визначається в тому, що вони поширюються на індивідуально-невизначене коло осіб. Кримінальне процесуальне законодавство не створювалося для вирішення однієї чи декількох справ, воно є інструментом в руках уповноважених органів і учасників кримінального провадження, за допомогою якого здійснюється кримінальне провадження і захищаються права і свободи його учасників. Відповідно, ми можемо вести мову про те, що абстрактна норма права може містити елементи невизначеності, тобто, ще більшої абстракції.

Абстракція виступає фактором ризику: в умовах кримінального провадження вона дає можливість стороні, яка застосовує норму, використовувати критерії співмірності. У той же час, дана абстракція закладає в норму можливість протиправного застосування норми. Враховуючи те, що Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює правові принципи, а саме верховенство права, відповідно до якого кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а також диспозитивність, відповідно до якого сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених цим Кодексом. Говорячи про верховенство права, варто також згадати критерій правової визначеності, який є одним із його складових елементів. У нормативному акті має бути визначено обсяг будь-якої дискреції та спосіб її здійснення достатньо чітко, щоб особа мала адекватний захист від свавільності [10, с. 46]. Відповідно, питання застосування оці-

ночних понять виникає також і в контексті дискреції і реалізації верховенства права, визначення допустимих меж оцінки, що прямо впливає на реалізацію механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Досліджуючи темпоральні оціночні поняття в цивільному праві, Кравчук Д.С. дійшов до висновку, що в них законодавець закладає найбільш суттєві ознаки явищ, які підлягають роз'ясненню органом правозастосування під час їх безпосередньої реалізації [7, с. 15]. Виходячи з даної позиції, вчений вказує на те, що оціночні поняття є позитивним і прогнозованим елементом законодавства, який дозволяє органам правозастосування використовувати дискрецію з метою ефективної реалізації правової норми на практиці.

Для більш глибокого і комплексного розуміння категорії оціночних понять і їх трактування в контексті реалізації механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження, проведемо їх аналіз і характеристику за допомогою правових методів трактування: граматичного, системного, історичного, телеологічного, конституційно-конформного.

Розглядаючи з позиції граматичного методу, слід розібрати окремо складові категорії "Оціночні поняття". Термін "Оціночні" тісно пов'язаний із родовим "Оцінка". Відповідно до академічного тлумачного словника, оцінка – думка, міркування про якість, характер, значення і т. ін. кого-, чого-небудь, а також дія за значенням "оцінити", "оцінювати". Термін "Поняття" розуміється як одна з форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності або розуміння кимсь чого-небудь, що склалося на основі якихось відомостей, власного досвіду [3]. Об'єднавши обидва терміни, ми можемо дати граматичну характеристику категорії "Оціночні поняття" – це думка, міркування про якість, характер, значення узагальнених суттєвих ознак об'єкта дійсності. Пряме граматичне трактування даної категорії можна описати як використання чи розуміння певних понять шляхом їх оцінки.

З точки зору системного методу, оціночні поняття є складовою норми права. Норма права не існує сама по собі, а тісно пов'язана з сусідніми нормами, а також з іншими нормативно-правовими актами. Відповідно, оціночне поняття, яке вона містить, знаходиться в зв'язку з іншими нормами права і нормативно-правовими актами, що, в свою чергу, формує декілька можливих наслідків розуміння оціночних понять: 1) розширення їх змісту (фактичне збільшення оціночної (дискреційної) складової); 2) звуження їх змісту (зменшення оціночної (дискреційної) складової). Одним із прикладів розширення змісту при системному аналізі конкретної правової норми, що містить оціночне

поняття є ч. 2 ст. 347 Кримінального процесуального кодексу України, яка встановлює що судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акту. В даному випадку оціночним є поняття “Короткий виклад”. Розглядаючи дане поняття системно, тобто в зв’язку з іншими нормами права чи нормативно-правовими актами, ми можемо проаналізувати його зв’язок зі ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України, яка встановлює дванадцять пунктів, що повинні міститися в обвинувальному акті. Реалізуючи ч. 2 ст. 347 на практиці, прокурор зустрічається з питанням, які саме зі вказаних пунктів необхідно озвучити в рамках короткого викладу обвинувального акту. Відповідно, відбувається розширення змісту даного оціночного поняття.

Аналізуючи проблематику оціночних понять крізь призму історичного методу, варто зауважити наступне: динамічність розвитку суспільних відносин породжує необхідність внесення змін до законодавства. Певні історичні процеси, зміни суспільної парадигми спонукають рух законодавчої думки. У контексті історичного аналізу виникнення категорії “оціночні поняття”, слід розуміти, що його закріплення в доктринальному обігу не стало створенням нового інституту, а відбулася констатація їх наявності з вказівкою на необхідність більш комплексного дослідження. Аналізуючи окремі оціночні поняття кримінального процесуального законодавства, варто згадати ч. 2 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України, яка вказує, що підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Оціночним у контексті цієї статті є поняття “достатніх відомостей”. Перед органами досудового слідства виникає необхідність розуміння і, що надзвичайно важливо, аргументування достатності відомостей, які необхідні для проведення слідчих (розшукових) дій. Введення цієї норми стало інновацією, оскільки Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 не визначав подібних умов, відповідно, підстави для проведення досудового слідства були доволі нечіткими [9]. В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень від 2011 року влучно вказано, що подібні положення сприяли трансформації ролей учасників кримінального провадження: завдяки наявним повноваженням слідчі наближалися по своєму правовому статусу до судового слідства, а підслідні особи фактично наближувалися до підсудних [8, с. 7]. Таким чином, історичний злам поглядів на організацію проведення досудового розслідування став основою для закріплення в законодавстві згаданого вище оціночного поняття.

Щодо телеологічного аналізу (“telos” – з грецької – ціль) оціночних понять, необхідно сказати наступне: законодавчі положення повинні мати певну ціль. Ціль введення оціночних понять – дати можливість дискреції, право вибору для суб’єкта правозастосування, що виражається в найбільш відповідному застосуванні даного поняття суспільним відносинам, які підлягають регулюванню. Через призму цілі можна проаналізувати положення ч. 2 ст. 236 Кримінального процесуального кодексу України в якій йдеться, що обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді має відбуватися в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи-володаря приміщення, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті обшуку. Ця правова норма закріплює одразу два оціночних поняття: 1) час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи; 2) істотно зашкодити меті обшуку. Ціль першого оціночного поняття – гарантувати дотримання прав людини під час проведення обшуку, враховуючи попередню практику органів досудового розслідування (дівання) проводити обшук в нічний час. Ціль другого оціночного поняття – дати можливість органам досудового розслідування (дівання) в тих випадках, коли проведення обшуку в час, який заподіє найменше шкоди звичайним заняттям особи, спричинить істотну шкоду меті проведення обшуку, провести цю слідчу (розшукову) дію в той час, який сприятиме меті досудового розслідування.

Трактуючи оціночні поняття крізь призму конституційно-конфорного підходу, варто зауважити, що Конституція України в ст. 8 закріплює, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Частина 2 ст. 19 Конституції України встановлює, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [11]. Відповідно, в контексті згаданої вище можливості дискреції сторонами кримінального провадження, необхідно вказати, що застосування оціночних положень повинно реалізовуватися на основі Конституції, відповідно до закріплених в ній прав, свобод і обов’язків осіб. Трактуючи конституційно-конфорним шляхом оціночні поняття Кримінального процесуального кодексу України, можна згадати положення ч. 2 ст. 484, яка встановлює, що під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дівнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов’язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше

порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям. Звичайний уклад життя неповнолітнього і відповідність віковим та психологічним особливостям кореспондують ст. 51 і 52 Конституції України, які встановлюють конституційні основи захисту прав неповнолітніх. Відповідно, застосування вказаних вище оціночних понять повинно бути заснованим на положеннях Конституції України.

Висновки. Станом на сьогодні залишається відкритою дискусія про визначення поняття оціночних понять. Втім, серед наукового кола домінує думка про їх незамінність в законодавчому регулюванні. У рамках нашої наукової розвідки ми приділили окрему увагу визначенню оціночних понять

за допомогою методів правового трактування, а також провели безпосередній аналіз норм чинного кримінального процесуального законодавства крізь призму реалізації механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження.

У контексті сучасних викликів кримінальне судочинство потребує підвищеної уваги до правозастосовних практик, зокрема щодо забезпечення прозорості, підзвітності, особливо, в рамках реалізації механізму забезпечення прав людини. Важливо впроваджувати додаткові механізми, що знижують ризик суб'єктивного трактування оціночних понять, зокрема шляхом уніфікації судової практики, підвищення кваліфікації суддів та інших учасників процесу, а також залучення зовнішніх експертів для всебічного аналізу ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 441 с.
2. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки. Л. : Тріада плюс, 2010. 212 с.
3. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1976. Том 7. 723 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. Київ : *Відомості Верховної Ради*, 2012.
5. Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Термінологічна визначеність як складова державно-правового розвитку: питання уніфікації. *International scientific journal «Grail of Science»*. 2023, № 24. С. 164–174
6. Вільнянський С.І. Застосування норм радянського права. *Уч. записки Харківського юридичного інституту*. Вип. 7. Харків, 1956. С. 13–32.
7. Кравчук Д. С. Темпоральні оціночні поняття в цивільному праві: поняття та ознаки. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 10–16.
8. Український досвід реформування кримінального правосуддя та правоохоронних органів: аналітична доповідь / Маркеєва О., Котелянець О., Іжак О. К. : НІСД, 2011. 44 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 28.12.1960 № 1001-05. Київ : Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки, 1960.
10. The Council of Europe and the Rule of Law – An Overview. *CM (2008) 170*, 2008. 46 с.
11. Конституція України: Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. Київ. *Відомості Верховної Ради*, 1996.

REFERENCES

1. Kuchynska O.P. (2013) Rol pryntsyviv kryminalnoho provadzhennia v mekhanizmi zabezpechennia prav yoho uchasykyv [The Role of the Principles of Criminal Proceedings in the Mechanism of Ensuring the Rights of its Participants] (Dissertation), Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
2. Kosovych V.M. (2010) Otsinochni poniattia yak zasib yurydychnoi tekhniki. [Evaluative concepts as a means of legal technique], Lviv: Triada plus. (in Ukrainian)
3. Bilodid I. K. (1976) Slovyuk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language], Kyiv : Naukova Dumka. (in Ukrainian).
4. Vidomosti Verkhovnoi Rady (2012) Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine], Kyiv: Vidomosti Verkhovnoi Rady.
5. Onishchenko N.M., Suniehin S.O. (2023) Terminologichna vyznachenist yak skladova derzhavno-pravovoho rozvytku: pytannia unifikatsii [Terminological Definiteness as a Component of State and Legal Development: Issues of Unification]. *International scientific journal «Grail of Science»*, no. 24. Pp. 164–174.
6. Vilnianskyi S. I. (1956) Zastosuvannia norm radianskoho prava [Application of Soviet law]. *Uch. Zapysky Kharkivskoho yurydychnoho instytutu*. Vol. 7. Pp. 13–32.
7. Kravchuk D. S. (2021) Temporalni otsinochni poniattia v tsyvilnomu pravi: poniattia ta oznaky. [Temporal evaluative concepts in civil law]. *Pravo i suspilstvo*. No. 5. Pp. 10–16.

8. Markieieva O., Kotelianets O., Yizhak O. (2011) Ukrainskyi dosvid reformuvannia kryminalnoho pravosuddia ta pravookhoronnykh orhaniv [Ukrainian experience in reforming criminal justice and law enforcement agencies]. Kyiv : National Institute for Strategic Studies.
9. Verkhovna Rada Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky (1960) Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Kyiv : Verkhovna Rada Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky.
10. SM (2008) The Council of Europe and the Rule of Law – An Overview. No 170. 46 p.
11. Vidomosti Verkhovnoi Rady (1996) Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. Kyiv : Vidomosti Verkhovnoi Rady.